

İNGİLİZ YARBAYI RAWLINSON-MUSTAFA KEMAL GÖRÜŞMELERİ

Yrd.Doç.Dr.Yavuz ÖZDEMİR*

İlk Büyük Savaş'ın Osmanlı Devleti'nin dahil bulunduğu Anlaşık Devletlerin yenilgisiyle sonuçlanması üzerine, Osmanlı murahhasları ile Fransa'nın itirazlarına rağmen Bağlaşık Devletler adına İngiliz delegasyonu arasında 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Bırakışması imzalanmıştır.

Maddeleriyle Osmanlı Devleti'ni fiilen sona erdiren, oldukça elastiki bir mahiyet taşıyan ve Bağlaşık Devletlerin aralarında imzaladıkları¹ paylaşma projelerini gerçekleştirmek yolunda onlara imkânlar tanıyan, daha çok bir teslimiyet belgesi olan Mondros Bırakışması'nın söylemine uygun olarak uygulatılması² ve olabilecek girişimlerden haberdar olunması için bilhassa İngiltere Hükûmeti Anadolu'da bölge temsilcilikleri kurmuştur.

Osmanlı Hükûmeti'nin de bölge temsilcilikleri kurulması konusunda olurunu alan İngiltere, sözkonusu temsilciliklere atamalar yapmaya başlamıştır. Samsun'a Yüzbaşı Perring'i, Trabzon'a Yüzbaşı Farel'i atayan İngiltere, Anadolu'nun hem kilidi, hem anahtarı³, Trabzon-İran yolunun üzerinde, transit karayolu ile Kafkasya bağlantısı bulunan Erzurum'a oryantalist, asker, diplomat ve politikacı kişileriyle ünlü bir aileden, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un yeğeni "Büyük Oyun"un baş aktörlerinden

---

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yrd.Doç.Dr.

1 1917'de Rusya'da yaşanan devrimle iktidara Bolşeviklerin gelmesi sonucu, Sovyetleşme sürecine giren Rusya, Bağlaşık Devletlerden ayrılmıştır.

2 Ahmet Özgiray, "Millî Hakimiyet Işığında Mustafa Kemal Paşa-A.Rawlinson Görüşmeleri", Palandöken, Sayı:2 (9 Eylül 1988), s.9.

3 İsmail Habib Sevük, Yurttan Yazılar, Ankara, 1983, s.361.

Sir Henry Rawlinson'un oğlu, "Bitmeyen Oyun"un önemli oyuncularından⁴ Yarbay Alfred Frederick Rawlinson'u atamıştır.

Bu atama üzerine Batum'dan Trabzon'a geçen Yarbay Rawlinson⁵, yanında on kadar askerle 22 Nisan 1919'da Erzurum'a varabilmiştir⁶.

İngilizlerin Erzurum ve çevresi için taşıdıkları emeller sebebiyle Erzurum'a tayin edilmiş olan Yarbay Rawlinson'un resmî görevi; Mondros Mütarekesi koşulları gereğince, Türk ordusunun silâhlarını toplama⁷, ordunun terhis işini kontrol etme, mütareke şartlarına aykırı bir hareket olup olmadığını denetleme⁸ ve Türk ordusuna ait silahları işgal kuvvetlerinin kontrolündeki depolara sevk eylemeyi temin etmektir⁹.

Rawlinson'un gizli görevleri ise; bağımsız bir Ermenistan kurulması¹⁰ olanaklarını araştırmak ve Türklerin silahlarını teslim etmelerini sağlamak¹¹, bu silâh ve cephaneleri Kafkas Ermenilerine götürmek ve Anadolu'da olup bitenleri yakından takip etmek idi¹².

İngiliz çıkar ve emelleri doğrultusunda açık ve gizli görevlerinin kendisine yüklediği misyonu gerçekleştirmek amaçlarıyla Erzurum'da faaliyetler yürüten Rawlinson, Amasya Genelgesi ile kendisine tehlikede gördüğü vatanın bütünlüğü ve milletin istiklalini tehlikeden azade kılma misyonunu yüklemiş olan Mustafa Kemâl ile ilk görüşmesini 9 Temmuz

4 Peter Hopkirk, İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun (Çev.Mehmet Harmancı), İstanbul, 1995, s.220.

5 Alfred Rawlinson, Adventures in the Near East (1918-1922), London,1923, s.166.

6 Cevat Dursunoğlu, Milli Mücadelede Erzurum, Ankara, 1946, s.71.

7 Cemal Kutay, Türk Millî Mücadelesinde Amerika, İstanbul,1979, s.111.

8 Dursunoğlu, Milli Mücadelede Erzurum, s.71.

9 Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.I, Ankara, 1966, s.47.

10 Burada bahsi geçen bağımsız Ermenistan, Anadolu'nun doğu kısmında kurulması düşünülen Ermenistan'dır.

11 Lord Kinross, Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu (Çeviren: Necdet Sander), İstanbul, 1988, s.213.

12 Halide Edib Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı, İstanbul, 1987, s.43.

1919'da gerçekleştirmişti. Mustafa Kemâl'in resmî görevinden ve askerlik mesleğinden istifa etmesinden bir gün sonra, 10 Temmuz'da toplanacağı duyurulmuş olan Erzurum Kongresi'nin¹³ başlamasından bir gün önce gerçekleşen Rawlinson-Mustafa Kemâl görüşmesi hakkında o günlerde Mustafa Kemâl'in yakın çevresine dahil edilmiş bulunan Mazhar Müfit şu bilgileri vermektedir:

"Henüz öğle yemeğini yemiştik. Paşa ile konuşuyorduk. "Paşa'nın ordudan ve askerlikten çekilmesine rağmen Kâzım Karabekir Paşa'nın gösterdiği dostluk ve nezaket eseri olarak emireri Ali¹⁴ evde alıkonulmuştu. Ali, odaya geldi.

-Kolonel Ravlenson, sizi ziyaret etmek istiyor Paşam...

Haberini ulaştırdı. Paşa, bir saniye, çatık kaşlarının altında bir güneş gibi açan bol ışıklı gözlerini Ali'nin gözleri içinde dolaştırdıktan sonra:

- Peki buyursunlar..

Dedi. Biraz sonra, kolonel aramızdaydı. Paşa ile havadan, sudan, şundan-bundan bahseden konuşmalar yaptıktan sonra:

-İşittiğime göre, burada yarın bir kongre açacak imişsiniz? dedi. Paşa; keskin bir sesle:

- Evet milletçe açılması takarrür etmiştir.

Dedi ve muhavere karşılıklı şöyle devam etti.

Kolonel- Açılmaması daha münasip olacaktır.

13 Görülen lüzum üzerine Erzurum Kongresi'nin açılışı 23 Temmuz'a ertelenmiştir.

14 Ali (Çavuş), Enver Paşa'nın emir çavuşluğunu yaptıktan sonra Kâzım Karabekir Paşa'nın maiyetine girmiş ve kendi ifadesiyle Kâzım Paşa'ya "Enver Paşa yadigarı" olarak hizmet etmiş ve nihayet Kâzım Karabekir Paşa'nın isteği ile 8 Temmuz 1919'da resmî görevinden ayrılmış bulunan Mustafa Kemâl'in emirerliği vazifesinde bulunmuştur. Bkz.Yavuz Özdemir, "İngiliz Yarbayı Rawlinson'un Erzurum'daki Faaliyetleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.14, 44 nolu dipnottan.

Mustafa Kemâl Paşa- Kongre muhakkak toplanacak ve gününde açılacaktır. Millet buna karar vermiştir. Açılmamasını tavsiye eden mütalâanıza hâkim olan sebepleri bile sormayı lüzumlu görmüyorum.

Kolonel-Fakat, hükümetim, bu kongrenin toplanmasına müsaade edemez.

Mustafa Kemâl Paşa- Ne hükümetinizden, ne de sizden müsaade istemedik ki, böyle bir müsaadenin, verilip verilmeyeceği bahis mevzuu olsun.

Muhaverenen tam bu asabî ve çetin noktasında, emireri elinde kahve tepsisi olduğu halde odaya girdi. Paşa ile İngiliz miralayı arasındaki muhavere tabii hiçbir şey anlamadığı halde Paşa'nın yüzünden, hareket tavrından, sesinden ve sesinin tonundan herhalde birşeyler sezmiş olacak ki, o andaki jestini asla unutamıyacağım. Bu saf, dürüst ve sadık Anadolu çocuğu gözlerimin içine bakarak, göz ve kaşlariyle işaret ederek:

- Koloneli kapı dışarı edeyim mi?

Diye sordu. Ben de onun dili ile, yani kaş göz hareketleri ile:

- Kahveyi ver, dışarı çık!

İşaretini verdim. Ali kahveyi verip dışarı çıktıktan sonra, Paşa ile Kolonel arasındaki muhavere yeniden şiddetlendi.

Kolonel:

-Kongreden vazgeçmezseniz kuvve-i cebriye ile toplantının dağıtılmasına mecburiyet hasıl olacak.

Dedi. Paşa da, derhal aynı şiddetle mukabele etti:

- O halde biz de, mecburî ve zarurî olarak kuvvete kuvvetle karşı koyar ve herhalde milletin kararını yerine getiririz.

Paşa, çok sinirlenmişti. Hiddetli zamanlarında kaşları çatılır ve gözleri sağa sola çevrilerek ateş saçardı. Paşa yine bu halde idi.

- Ne pahasına olursa olsun kongreyi açacağız.

Diyerek yerinden kalktı ve Lord Gurzon'un yeğenine kesin bir şekilde:

-Mülakatımız burada bitmiştir.

Dedi. Kolonel'in ters bir cevap verip Paşa'yı daha çok sinirlendirmesine mâni olmak için ben de hemen oda kapısını açtım ve,

- Lütfen. Kolonel.

Diyerek kapıyı gösterdim ve muhakkak ki, Paşa'nın muhataplarını esir halinde tutan yüksek iradesinin sevk ve tesiri altında Kolonel açtığı oda kapısından ağzından tek kelime çıkmadan ve sapsarı bir yüzle basıp gitti.

Lord Gurzon'un yeğeni, İngiliz devleti fahîmesi askerî mümessili ve Erzurum işgal kuvvetleri komutanı sayın Kolonel Ravlenson bu şekilde evi ve mülâkat sahnesini terkettikten sonra, Paşa, asabiyetini muhafaza ediyor, odanın içinde geziniyor:

- Miralay Bey, böyle blöflerle, tehditlerle bizi kararımızdan vaççeçirebileceğini zannediyor. Azmi milletin, irade milliyenin ne demek olduğunu bilmiyor.

Diyordu. Biraz düşündükten sonra:

- Bununla beraber her ihtimali nazar-ı dikkate almalıyız.

Diyerek ilâve etti.

Pek ihtimal vermiyorum ve ciddî telâkki etmiyorum amma, şayet bu zat, kongrenin toplanmasına müdahale etmeye ve mâni olmaya kalkışırsa bizim de tedarikli bulunmamız lâzım gelir. Aklıma kolordudan biraz muhafız asker istemek gelmiyor değil. Fakat bu iyi bir şey olmaz. Kongreyi millet değil, asker yaptı ve yaptırdı derler."¹⁵

9 Temmuz 1919 tarihinde gerçekleşen ilk görüşme yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere oldukça sert bir havada geçmiş, Rawlinson, galibiyet psikolojisi ile gayelerinden haberdar olduğunu belirttiği¹⁶

15 Kansı, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.I, Ankara, 1988, s.44-46.

16 Rawlinson, Adventures in the Near East, s.225.

Erzurum Kongresi'nin toplanmasını engellemek için tehditler savurmuş, blöfler yapmıştır.

Rawlinson'un savurduğu tehditlere Amasya Genelgesi'nde ortaya konulmuş olan "ulusun azim ve karar" yani ulusal egemenlik ve ulusal istem doğrultusunda gayet bilinçli ve vakurca cevaplar veren Mustafa Kemâl, Erzurum Kongresi'nin toplanması konusunda kararlılığını göstermiş, kongrenin ulusal bir oluşum olduğunu hassasiyetle vurgulamış ve kongrenin üzerine herhangi bir gölge düşmemesi için çaba sarfetmiştir.

Yapılan çalışmalar tamamlanmış, blöfleri görülen Rawlinson'un tehditlerine rağmen kongre Mustafa Kemâl ve arkadaşlarının da katılımıyla 23 Temmuz 1919'da açılmış, başkanlığına da Mustafa Kemâl getirilmiştir.

Erzurum Kongresi'nin toplanmasına engel olamayan Yarbay Rawlinson, kongreye katılan delegelerle temaslar arayarak¹⁷, Kongreyi İngiliz mandasının kabulü yönünde etkilemeye çalışmış ise de başarılı olamamıştır.

Aynı günlerde Yarbay Rawlinson, mütareke gereği kendilerine teslim edilmesi gereken silâh ve malzemenin bir an evvel sınır dışına çıkarılmamasına bütün gücüyle gayret sarfetmiş, mütareke koşulları karşısındaki tutum ve silahsızlanma konusundaki tavrı belirlemeye çalışmıştır¹⁸.

Nihayet, silahsızlanma konusundaki tavır, Rawlinson'a silâh ve cephane vermemek için tertip edilmiş, göstermelik bir olay olan ve 26 Temmuz 1919 tarihinde gerçekleştirilen "Taşkesen Olayı"¹⁹ sonrasında gerçekleşen Yarbay Rawlinson, Kâzım Karabekir Paşa görüşmesiyle silâhların verilmesinin mümkün olamayacağı şeklinde önemli nisbette belirginleşmiştir.

27 Temmuz 1919 tarihinde gerçekleşen Rawlinson-Karabekir görüşmesinde umduğunu bulamayan Rawlinson, Genel karargâhı yaşadıkları konusunda bilgilendirirken son ümit olarak gücünün farkında olduğu

17 Dursunoğlu, Millî Mücadelede Erzurum, s.115.

18 Rawlinson, Adventures in the Near East, s.225.

19 Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, İstanbul, 1988, s.85.

Kongre Başkanı Mustafa Kemâl ile görüşmek istemiş ve bunun sonucunda, bir kez daha Mustafa Kemâl-Rawlinson görüşmesi gerçekleşmiştir.

Mustafa Kemâl ile Rawlinson arasında 28 Temmuz 1919'da gerçekleşen sözkonusu ikinci görüşme hakkında Mazhar Müfit şu bilgileri vermektedir:

"-Ordu müfettişliğinden çekilmiş ve hatta ordudan istifa etmiş bulunduğunuzu biliyorum. Fakat Kâzım Karabekir nezdinde müessir bir tavassutta bulunabileceğinizden eminim. Kendisine hakikati anlatınız ve gereken tavsiyede bulununuz.

Teklifini yapı. Mustafa Kemâl Paşa, daha evvelki hadisenin tesiri altında veya başka mülahazanın sevkiyle olacak ki, Kolonel'e karşı çok sert davrandı. Kâzım Karabekir Paşa hakkındaki şikâyetlerini reddyledi ve açıkça:

-Bu silahlar milletin malıdır. Millet bunları vermeyecektir.

Dedi. Sonra bilmiyorum, yine ne düşündü, mülakat hitam bulmuş olduğu halde:

Bununla beraber, Kâzım Karabekir Paşa nezdinde hususî surette bir kere teşebbüste bulunur ve müracaatınızdan bahsederim...

Dedi. Kolonel, sert ve huşunetli bir sahneden sonra bu cümleyi işitince, adeta çıldıracak kadar memnun oluşunu yüzünde dağılan tebessüm hatları ile saklayamadı."²⁰

26 Temmuz 1919'da gerçekleştirilen "Taşkesen Olayı akabinde 27 Temmuz'da Karabekir Paşa ile görüşen Rawlinson, silahların verilmeyeceği cevabını almış, silahsızlanma meselesinde belirginleşmeye başlayan Türk tutumunu Mustafa Kemâl ile görüşerek netleştirmeye çalışmış, devam etmekte olan Erzurum Kongresi'yle alakalı başkandan bilgi edinmeye gayret etmiştir²¹.

20 Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.I, s.48-49.

21 Rawlinson, Adventures in the Near East, s.223-224.

Ne var ki, birinci görüşmede olduğu gibi ikinci görüşmede de Mustafa Kemâl'den yüz bulamamış, yine ulus merkezli söylemlerle cevaplanmış yani ulus gerçeğine çarpmıştır.

Mustafa Kemâl'in Erzurum'a gelmesini takip eden günlerde silahları alma işinden daha az memnun olduğunu kaydeden Rawlinson²², ortaya çıkmaya başlamış olan yeni durum üzerine Londra'ya gitmeye karar vermiş ve Mustafa Kemâl ile son görüşmesini 6 Ağustos 1919'da yaptığı veda ziyaretiyle gerçekleştirmiştir.

Söz konusu görüşme ile ilgili olarak Rawlinson şunları yazmaktadır: "Müşarünileyhin²³ nezdinden çıktıktan sonra, Mustafa Kemâl ile, kongrenin tatili hakkında mülakat aldım. Mülakatımız pek yararlı idi ve üç buçuk saat devam etti. Müşarünileyhin hususi ikemetgâhında vaki oldu. O zamanlar Mustafa Kemâl ile aynı evde oturan eski Bahriye Nazırı Rauf bey mülâkatın bir kısmında hazır bulundu. İstikbalin ihtimallerinden ve o gün kabul edilen yeni "Misak-ı Milli"nin²⁴ muhtemel emellerinden bahsettik. İlk defa olarak ortaya konulan mezkûr "Misak", o tarihten itibaren milliyetçilerin esas maksadını ve gayret ve siyasetlerinin müteveccih bulunmuş ve bulunmakta olduğu gayeyi teşkil etmiştir. Müşarünileyh, misakın nihaî metnini ertesi gün telgrafla hudutta bana bildireceğini vaadetti ve kemali ihtimamla yerine getirdi. Bundan sonra her ikimizde istikbalin hazırladığı inkişafın ciddiyetini takdir ederek kemali nezaketle ayrıldık."²⁵

Rawlinson, 6 Ağustos 1919 tarihli son görüşme hakkında, "Adventures in the Near East" isimli eserinde yukarıdaki bilgileri verirken, 11 Ağustos 1919'da kaleme aldığı ve ilgili makamlara sunduğu "Erzurum Konferansı

22 Rawlinson, *Adventures in the Near East*, s.190.

23 Bahsi geçen kişi Kâzım Karabekir Paşa'dır.

24 Rawlinson, *Erzurum Kongresi Beyannamesini Misak-ı Milli şeklinde ifade etmektedir. Ancak bu yanlıştır.*

25 Rawlinson, *Adventures in the Near East*, s.232.

Günlerinde Doğu Anadolu'daki Durum" başlıklı raporunda ise; şu bilgileri kaydetmektedir:

"Konferansın son günü²⁶ Erzurum'dan ayrılmadan önce Mustafa Kemâl'le iki saati geçen bir görüşme yaptım. Bana konferansın İstanbul yönetimini tanımadığını ve (Ulusal) Akım'ın gerçekte ihtilâlcî olduğunu içtenlikle itiraf etti. Öteki illerin çoğunluğunca da desteklenmeyi umduğunu, Paris Konferansı, Ermeni yönetimine, eski Türk-Rus hududunun ötesinde herhangi bir ülkeyi vermek kararını alırsa buna ihtilâlcî bir ordunun karşı koyacağını; düzenli Türk askerlerinin de, gerekirse kimi subaylar etkisiz bırakılarak, bu akıma katılmasını ümit ettiğini bildirdi.

O (Mustafa Kemâl) tüm Bolşevik propagandası ve meylini yadsıdı (inkâr etti. Ama yalnız ad bakımından bir fark vardır.. (Akım'ın) önderleri Enver'le işbirliğinde bulunmaya kesinlikle karşı çıktılar... Kemâl yıllardan beri Enver'e kişisel olarak karşıcılığını sürdürüyor.

Su sonuca varıyorum.; bu denli bir ihtilâlin başarı şansı büyüktür. Şimdiki ülkeyi bölerek bir bölüğünü Ermenilere vermek için çok sayıda Bağlaşık askeri kullanılmasını gerçekleştirecek bu denli bir üstlenme, uzun sürecek ve çetin olacaktır. Esasen Ermeniler, "çiğnemeyecek kadar iri bir parçayı ısırılmışlardır; sonra yönetim yeteneklerinden de yoksundurlar ve daha geniş ülkelere sahip olmayı dilemiyorlar.

...Mustafa Kemâl, Türkiye'deki Osmanlı Hıristiyanlarına daha önceki hakların verimesini üstleniyor."²⁷

26 Kâzım Karabekir, Rawlinson'a 6 Ağustos günlü görüşmelerinde kongrenin tatil edileceğini söylediği için Rawlinson, 6 Ağustos'u kongrenin son günü olarak yazmaktadır. Ancak Erzurum Kongresi, 7 Ağustos günü son bulmuştur. Bkz. Rawlinson, *Adventures in the Near East*, s.232.

27 Salahi S.Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Ankara, 1995, s.30-31; Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Ankara, 1973, s.106-107.

Son görüşme hakkında Mustafa Kemâl ise; Erzurum'dan 16 Ağustos 1919 tarihinde Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya çektiği telgrafında; "İngilizlerin gösterdikleri yolda kurtuluş aramak boştur, sonu acıdır. Bundan dolayı, İngilizler de en sonunda gücün ulusta olduğunu anlayarak, hiç bir dayanağı olmayan ve ulus adına hiçbir yüklenimde bulunmayan ve bulunsa bile ulusça saygınlığı olmayan bir hükümetle sonuç alıcı bir işe girişilemeyeceğini anlamışlardır.

Bu yörede İngiliz temsilcisi olan Yarbay Rawlinson da bu gerçeği bana söylemişti"²⁸ şeklinde bilgi vermiş, ayrıca 24 Nisan 1920 tarihinde gizli celsede yaptığı konuşmada şu bilgileri ortaya koymuştu: "Boğazlardan sarfinazar edemez misiniz, Adalar denizi sahilinde Yunanlılara bazı imtiyazat ve Fransızlara bazı imtiyazat vermek sizi sarsmaz zannederiz ve diğer taraflarda bazı kontroller yapılırsa bundan size bir zarar gelir mi? Efendiler; bu sözleri bana sarfeden Erzurum'da ve bütün Kafkasya'da mümessil olan ve Londra'da haiz-i salâhiyet olan Ravlenson namında bir kaymakamdır ve kendisile münasebatımız teakup etmiştir. Hem dost olmak istiyor, hem de bu dostluktan (menafii yolunu takipten geri kalmak istemiyorlardı.) Bittabi biz kendisine bu tasavvuratın gayr-i kabil-i kabul olduğunu söyledik. Ravlenson'a payitahtımızda bulunan İngilizlerin memleketimizi ve milletimizi eyi tanımış olduklarından dolayı Ferit Paşa Hükümeti'nin kendilerini yanlış tanıtmak suretile iğfal suretile yanlış raporlar yazıldığını ve yanlış raporlara müsteniden yanlış kararlar verildiğini ve bütün bunları tashih edeceği emniyesiyle (kendisiyle teması kabul ettiğimizi ifade ettim. Ravlenson) Londra'ya gittikten sonra bunları değiştireceğiz diye söyledi ve filhakika o tarihte İstanbul'da bulunan) memurin-i siyasiye, İngiliz memurini ve sairesi yerlerine başkaları gelmiştir ve onu müteakip İstanbul'a avdet eder

28 Mustafa Kemal Atatürk, Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, Ankara, 1964, s.53; Mustafa Onar, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları, C.I, Ankara, 1995, s.129.

etmez bizimle temas istedi. Pek mevsuk malumata istinaden arzederim ki İstanbul'a gelir, gelmez (hainler tarafından ihata)²⁹ edildi. Bizimle temas arzusu bu suretle düçar-ı akamet oldu"³⁰.

Yukarıda verdiğimiz bilgiler ışığında 6 Ağustos 1919 tarihinde gerçekleşmiş olan üçüncü ve son görüşmede Mustafa Kemâl ve Rawlinson birbirlerini yoklamış, emeller, niyetler sezinlenmeye çalışılmış ve hatta bunlara ulaşmak için hangi uslubun kullanılacağı belirlenmek istenmiştir.

Nitekim Rawlinson, ulusal hareketin İstanbul yönetimini tanımadığı ve ihtilâlcı olduğu beyanında bulunurken, toprak tavizinin pek mümkün olamayacağını da vurgulamıştır.

Mustafa Kemâl ise; batının ulus egemenliğine dayalı yönetim yapılarını benimsediğini ve önemseydiğini bilerek Rawlinson'a vermek istediği mesajları iletmıştır.

İlk defa olumlu bir havada geçen bu görüşmede taraflar, uzlaşabilecekleri asgarî şartları da aramışlardır. Dostane geçtiği ifade edilebilecek sözkonusu görüşme sonucunda ortaya konulmuş olan rapor, Londra'da yorumlara yol açmış ise de genel politikayı değiştirememiştir.

Ancak, genel politikayı değiştirme gücü olmamasına rağmen, görüşmelerin mesajlarını üst makamlara ulaştırma bakımından önemli olan rapor, gayet tabiidir ki, kanalların açılacağına da görüşmeler sonucunda işaretlerini vermektedir.

Londra'daki temaslarını tamamlayan Rawlinson'a yeni görevler verilerek tekrar Erzurum'a gönderilmiştir³¹. 26 Aralık 1919'da Erzurum'a gelen Rawlinson, 27 Aralık'ta yani Temsil Kurulu Başkanı Mustafa Kemâl ve

29 Parantez içindeki kelimeler Mustafa Ünver tarafından eklenmiştir.Bkz.T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, C.I, s.5.

30 T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, C.I, s.5.

31 Salahi R.Sonyel, "1919 Yılı İngiliz Belgelerinin Işığında Mustafa Kemâl ve Millî Mücadele", Türk Kültürü, Sayı:89 (Mart 1970), s.311-331.

Temsil Kurulu'nun bir kısım üyelerinin Ankara'ya vardığı gün Kâzım Karabekir Paşa'yı ziyaret ederek, Mustafa Kemâl'i özel olarak görmek istediğini iletmiş ise de³², Mustafa Kemâl ile bir daha görüşme imkânı bulamamıştır.

---

32 Rawlinson, *Adventures in the Near East*, s.283.